

О. А. Опанасенко, С. В. Рябов, С. І. Сінельников,
член-кореспондент НАН України Ю. Ю. Керча

Вплив різних факторів на процес фотодеградації метилоранжу в присутності діоксиду титану та β -циклодекстрину і його похідних

Проведено дослідження процесу фотодеградації метилоранжу в присутності TiO_2 та β -циклодекстрину (β -ЦД) і його похідних. Встановлено, що значно підвищують інтенсивність цього процесу акрилати та малеїнати β -ЦД (майже в 1,5–2,0 раза). Досліджено фактори, що впливають на перебіг процесу фотодеструкції барвника, а саме: значення рН середовища, концентрація та поверхнево-активні властивості β -ЦД та його похідних. Отримані результати свідчать про те, що для ефективної фотодеструкції метилоранжу оптимальні значення рН середовища повинні знаходитися в інтервалі від 3 до 5. Встановлено пряму залежність між окремими параметрами поверхнево-активних характеристик β -ЦД та його похідних.

На сьогодні однією з актуальних проблем залишається погіршення екологічного стану навколишнього середовища, у зв'язку з постійним надходженням великої кількості органічних забруднювачів у повітря та в стічні води [1, 2]. Існує велика різноманітність методів очищення води і повітря, серед яких відзначимо: відстоювання, фільтрування, коагуляцію, адсорбцію, нейтралізацію, флокуляцію, екстракцію, зворотний осмос, ультрафільтрування, іонний обмін, концентрування, окиснення хімічними реагентами тощо [3]. Основний їх недолік полягає в тому, що вони не забезпечують оптимальних параметрів очищення довкілля від більшості сучасних органічних забруднювачів. Тому розробка нових, екологічно безпечних методів знешкодження та утилізації синтетичних органічних речовин є найактуальною задачею. Наразі в очисних системах здебільшого використовують гетерогенні фотокатализатори–напівпровідники, що створені на основі діоксиду титану (TiO_2). Широке застосування даного фотокатализатора пов'язане з його значною фотокаталітичною активністю, високою хімічною стабільністю, відсутністю токсичності та низькою вартістю. Однак фотокаталіз з використанням TiO_2 має низку істотних недоліків.

Ефективним методом підвищення інтенсивності фотодеградації органічних забруднювачів є нанесення TiO_2 на відповідний носій (полімерної або неорганічної природи), що дає змогу збільшити питому поверхню катализатора і відповідно полегшити доступ реагентів до активних центрів TiO_2 . Інший шлях — допування TiO_2 атомами неметалів (наприклад, нітрогену) або наночастинками металів (зокрема, благородних металів). Це гарантує додаткове поглинання у видимому діапазоні спектра і водночас підвищує ефективність процесу розділення зарядів [4, 5].

Перспективним напрямом підвищення фотоактивності катализатора є використання систем, що містять TiO_2 та циклодекстрини [6, 7], що дає змогу пришвидчити фотодеструкцію органічних сполук за рахунок збільшення їх адсорбції на поверхні TiO_2 .

Експериментальна частина. Для проведення експериментального дослідження брали такі реагенти: β -циклодекстрин (β -ЦД), ММ 1135, метил- β -ЦД (Мет- β -ЦД), ММ 1233, гідроксипропіл- β -ЦД (ГП- β -ЦД), ММ 1310 (фірма “Cyclolab Ltd”, Угорщина).

Акрилоїлхлорид (АХ), ММ 90,5; малеїновий ангідрид (МА), ММ 98, полістиролсульфо кислота (ПССК), ММ 185 · n, триетиламін (ТЕА), ММ 101, метилоранж (МО), ММ 327, діоксид титану (Titanium (IV) oxide, anatases, 325 mesh, ≥99% metals basis) (фірма "Aldrich").

Дистильована вода, етанол, ацетон кваліфікації "ч. д. а". Диметилформамід кваліфікації "ч. д. а", висушений і перегнаний. УФ-спектри записували на UV-Vis спектрофотометрі UV-2401 PC (фірма "Shimadzu", Японія) з діапазоном частот 190–800 нм. ІЧ-спектри отримували за допомогою ІЧ спектрометра з фур'є перетворенням Tensor-37 ("Bruker", Німеччина) у діапазоні частот 400–4000 см⁻¹.

1. *Синтез β-ЦД та його похідних.* За основу синтезів β-ЦД та їх похідних, які використовували в даній роботі, було взято методику, описану в науковій літературі [8]. Отримані сполуки синтезували за видозміненою методикою.

β-ЦД, ацильований АХ при мольному співвідношенні 1 : 7 (β-ЦД-(Аκ)₇). 1 ммоль β-ЦД (1,135 г) розчиняли в 8 мл ДМФА, при охолодженні на водяній бані (17 °С) додавали 7 ммоль ТЕА, після цього при перемішуванні поступово додавали 7 ммоль (0,633 г) АХ, перемішували 2 год і залишали при кімнатній температурі на добу. Осад триетиламіну гідрохлориду, який випадав, відфільтровували та відкидали, продукт висаджували у 70 мл суміші ацетону й гексану в об'ємному співвідношенні 1 : 1, осад промивали двома порціями ацетону по 15 мл. Продукт сушили при 40 °С до постійної ваги. Вихід 70%.

β-ЦД, ацильований АХ при мольному співвідношенні 1 : 8 (β-ЦД-(Аκ)₈). 1 ммоль β-ЦД (1,135 г) розчиняли в 8 мл ДМФА, при охолодженні на водяній бані (17 °С) додавали 7 ммоль ТЕА, після цього при перемішуванні поступово додавали 8 ммоль (0,633 г) АХ, перемішували 2 год і залишали при кімнатній температурі на добу. Осад триетиламіну гідрохлориду, який випадав, відфільтровували і відкидали, продукт висаджували у 70 мл суміші ацетону й гексану в об'ємному співвідношенні 1 : 1, осад промивали двома порціями ацетону по 15 мл. Продукт сушили при 40 °С до постійної ваги. Вихід 75%.

β-ЦД, ацильований МА при мольному співвідношенні 1 : 5 (β-ЦД-(МА)₅). 1 ммоль β-ЦД (1,135 г) розчиняли в 7 мл ДМФА, при охолодженні на водяній бані (17 °С) додавали 5 ммоль (0,49 г) МА, після цього при перемішуванні додавали 0,5 ммоль (0,505 г) ТЕА, перемішували 2 год при 80 °С і залишали при кімнатній температурі на добу. Відганяли основну кількість ДМФА (5 мл). Продукт висаджували у 40 мл ацетону, осад промивали чотирма порціями по 10 мл ацетону. Продукт сушили при 50 °С до постійної ваги. Вихід 87%.

β-ЦД, ацильований МА при мольному співвідношенні 1 : 8 (β-ЦД-(МА)₈). 1 ммоль β-ЦД (1,135 г) розчиняли в 7 мл ДМФА, при охолодженні на водяній бані (17 °С) додавали 8 ммоль (0,49 г) МА, після цього при перемішуванні додавали 0,5 ммоль (0,505 г) ТЕА, перемішували 2 год при 80 °С і залишали при кімнатній температурі на добу. Відганяли основну кількість ДМФА (5 мл). Продукт висаджували у 40 мл ацетону, осад промивали чотирма порціями по 10 мл ацетону. Продукт сушили при 50 °С до постійної ваги. Вихід 72%.

2. *Методика проведення фотодеградації МО.* Експеримент проводили у конічній колбі (ємність 25 мл); суміш, яку піддавали опроміненню, постійно перемішували за допомогою магнітної мішалки. Джерелом УФ-опромінення слугувала УФ-лампа потужністю 26 Вт з максимумом випромінювання при довжині хвилі λ = 365 нм. Початкова концентрація МО — 30 ppm; концентрація TiO₂ — 2 г/л; мольне співвідношення β-ЦД та його похідних : МО становило 10 : 1; інтервал УФ-опромінення — 10–220 хв. Швидкість перебігу процесу фотодеградації барвника за величиною оцінювали відношенням C/C₀.

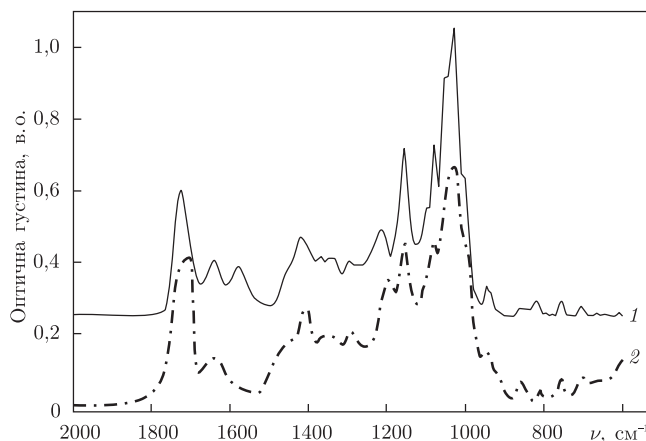

Рис. 1. ІЧ-спектри β -ЦД та його похідних: 1 — β -ЦД-(МА)₅; 2 — β -ЦД-(Ак)₇

Встановлена залежність C/C_0 від часу опромінення для фотодеградації МО на TiO_2 описується рівнянням

$$\frac{C}{C_0} = 1,161 \cdot e^{-0,0186 \cdot t},$$

де C_0 — вихідна концентрація МО; C — концентрація МО через певний проміжок часу; t — час УФ-опромінення, хв.

3. Методика дослідження поверхнево-активних властивостей β -ЦД та його похідних. Концентраційну залежність поверхневого натягу визначали методом Вільгельмі [9] з видозміненнями [10] при 20 °С. Для цього використовували тонку платинову пластину і стаканчик з тефлону. Розчини готували на бідистильованій воді з обов'язковою попередньою оцінкою її поверхневого натягу, використовуючи воду, поверхневий натяг якої збігався із довідниковими даними (72,75 мН/м). Необхідні концентрації досліджуваних сполук отримували методом послідовного розбавлення, величини поверхневого натягу розчинів — шляхом знаходження середнього арифметичного 4–5 окремих вимірів. Похибка вимірів 0,1 мН/м для рівня надійної імовірності 0,95.

З отриманих ізотерм поверхневого натягу визначали значення K , за рівнянням Гіббса обчислювали величини поверхневої концентрації адсорбтиву (Γ), по ізотермах адсорбції — величину максимальної поверхневої адсорбції (Γ_m).

Результати та їх обговорення. ІЧ-спектроскопія: спектри мономерів β -ЦД характеризуються смугами поглинання, характерними для поглинання як груп β -ЦД, так і естерного фрагмента: $\nu_{\text{C=O}} = 1726 \text{ см}^{-1}$, $\nu_{\text{C-O}}$ карбоксильної групи $1162, 1263 \text{ см}^{-1}$, а $\nu = 1044 \text{ см}^{-1}$ відноситься як до коливань С–О-груп глюкозидного кільця β -ЦД, так і до естерної групи акрилату. Для фрагмента $-\text{C}=\text{CH}_2$ характерні смуги поглинання — 1635 см^{-1} ($\nu_{\text{C=C}}$), 808 см^{-1} — позаплощинні деформаційні коливання СН-груп при $\text{C}=\text{C}$, 1411 см^{-1} — коливання в площині CH_2 -груп при $\text{C}=\text{C}$ (рис. 1).

Залежно від збільшення ступеня заміщення β -ЦД акрилоїлхлоридом спостерігається відповідне збільшення D смуги $\nu_{\text{C=O}} = 1726 \text{ см}^{-1}$ карбоксильної групи відносно D смуги поглинання С–О-груп, $\nu = 1044 \text{ см}^{-1}$.

Фотодеградація МО у присутності TiO_2 і β -ЦД та його похідних. Досліджено фотокаталітичну деградацію МО у присутності TiO_2 та β -ЦД і його функціоналізованих

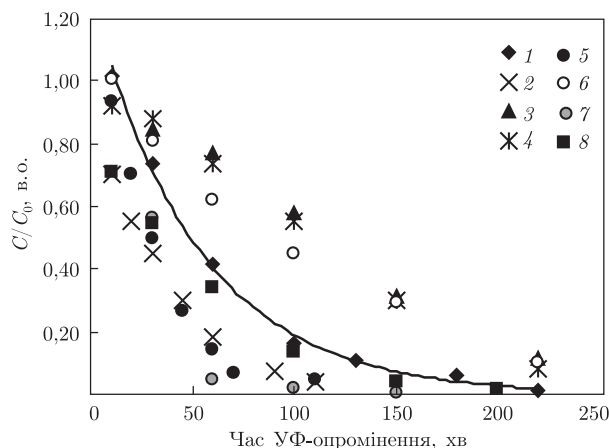

Рис. 2. Вплив β -ЦД та його похідних на фотодеградацію МО: 1 — без добавок; 2 — β -ЦД-(Ак)₇; 3 — ГП- β -ЦД; 4 — Мет- β -ЦД; 5 — β -ЦД-(МА)₈; 6 — β -ЦД; 7 — β -ЦД-(МА)₅; 8 — β -ЦД-(Ак)₈

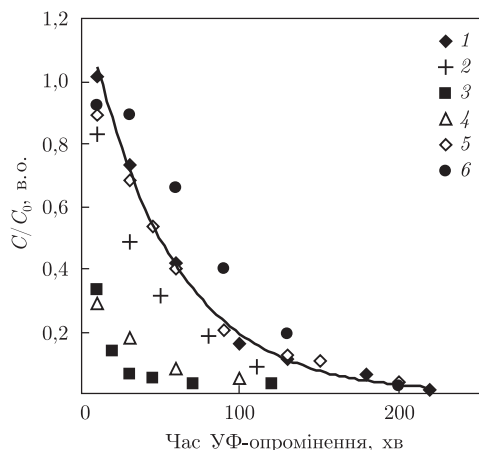

Рис. 3. Фотодеградація МО в присутності TiO_2 у кислому середовищі (рН 3,0–3,3): 1 — без добавок; 2 — ПССК; 3 — винна кислота; 4 — HCl ; 5 — метакрилова кислота; 6 — поліакрилова кислота

похідних, які відрізняються за своєю хімічною будовою. Спочатку досліджували швидкість фотодеградації МО без додавання β -ЦД та його похідних. Практично повне знебарвлення барвника відбувалося через 4 год.

Як похідні β -ЦД використовували реагенти: Мет- β -ЦД, β -ЦД-(Ак)₇, β -ЦД(Ак)₈, β -ЦД(МА)₅, β -ЦД(МА)₈ й ГП- β -ЦД, які містять різні функціональні групи. Отримані результати досліджень свідчать про те, що фотодеградації МО сприяють такі похідні: β -ЦД-(Ак)₇, β -ЦД(Ак)₈, β -ЦД(МА)₅ й β -ЦД(МА)₈. Швидкість фотодеградації барвника в присутності цих домішок збільшується порівняно з іншими в 1,5–2,0 раза (рис. 2).

Вплив різних факторів на фотодеградацію МО. Значення рН середовища, де відбувається процес фотодеградації барвника. Різні за хімічною природою кислоти при однаковому значенні рН середовища по-різному впливають на перебіг процесу фотодеструкції МО. Найкраще сприяють цьому процесу винна кислота, ПССК й HCl (рис. 3). Проведене дослідження з визначення оптимального значення рН середовища, при якому швидкість фотодеградації була б найбільшою, показало, що найкращий інтервал значень рН знаходиться в межах 3–5.

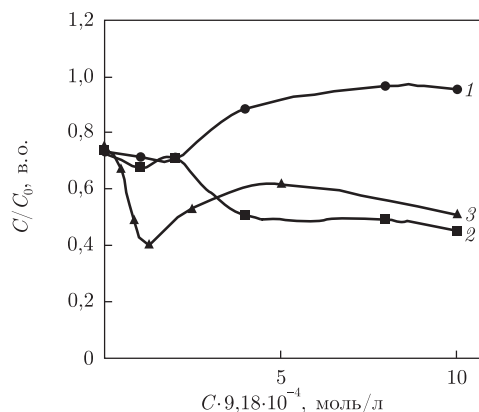

Рис. 4. Вплив концентрацій β -ЦД та його похідних на фотодеградацію МО: 1 – β -ЦД; 2 – β -ЦД-(Ак)₇; 3 – β -ЦД-(МА)₈

Таблиця 1

Зразок реагентів	Поверхневий натяг, мН/м	Поверхнева концентрація адсорбтива, $\Gamma \cdot 10^{-11}$ моль/см ²	Швидкість фотодеградації МО, C/C_0 (після 60 хв)
ГП- β -ЦД	65,3	0,18	0,77
Мет- β -ЦД	60,4	0,30	0,73
β -ЦД	71	1,10	0,62
β -ЦД-(МА) ₈	60	2,30	0,14
β -ЦД-(Ак) ₇	58,7	3,30	0,18

Концентрація β -ЦД та його похідних. Дослідження впливу різних концентрацій β -ЦД та його похідних проводили на вихідному β -ЦД, β -ЦД(Ак)₇ й β -ЦД(МА)₈. Встановлено, що прямої залежності між швидкістю фотодеградації МО та концентрацією домішок немає. Проте відзначимо, що починаючи зі значення концентрації 4 моль/л (для кожної з досліджуваних речовин) швидкість фотодеструкції барвника майже не змінюється (рис. 4).

Поверхнево-активні властивості β -ЦД та його похідних. Експериментально отримані параметри, що характеризують поверхнево-активні властивості β -ЦД та його похідних демонструє табл. 1.

Спостерігається кореляція між величинами Γ та C/C_0 , як показано в таблиці між даними параметрами існує прямопропорційна залежність, тобто зі збільшенням значення Γ (при цьому зменшується концентрація МО) збільшується швидкість його фотодеградації.

Таким чином, розглянуті вище результати досліджень показали, що з використанням TiO_2 при одночасному введенні β -ЦД та його похідних у середовище, де відбувається фотодеградація МО, інтенсивність цього процесу підвищується в 1,5–2,0 рази. Було встановлено кореляцію між величинами поверхневої концентрації адсорбтиву та швидкістю фотодеградації барвника.

1. Gogate P. R., Pandit A. B. A review of imperative technologies for wastewater treatment I: oxidation technologies at ambient conditions // J. Adv. Environ. Res. – 2004. – 8. – P. 501–551.
2. US EPA, National Emission Standards for Hazardous Air Pollutants, 40 CFR, part 63 // Federal Register, Rules and Regulations. – 2008. – 73, No 7. – P. 1–39.
3. Голіков А. П., Дейнека О. Г., Позднякова Л. О., Черномаз П. О. Регіональна економіка та природоохоронування: Навч. посібник / За ред. А. П. Голікова. – Київ: Центр учбової літ-ри, 2009. – 352 с.

4. Федотова М. П. Высокодисперсные бикомпонентные фотокатализаторы на основе диоксида титана: Автореф. дис. ... канд. хим. наук: спец. 02.00.04 "Физическая химия". – Томск, 2009. – 22 с.
5. Wang G., Qi P., Xue X. et al. Photodegradation of bisphenol Z by UV irradiation in the presence of β -cyclodextrin // J. Sci. Direct. – 2007. – **67**. – P. 762–769.
6. Wang G., Wu F., Zhang X. et al. Enhanced TiO₂ photocatalytic degradation of bisphenol E by β -cyclodextrin in suspended solutions // J. Hazardous Mater. – 2006. – **133**. – P. 85–91.
7. Gaya U. I., Abdullah A. H. Heterogeneous photocatalytic degradation of organic contaminants over titanium dioxide: A review of fundamentals, progress and problems // J. Photochem. and Photobiol. C: Photochem. Rev. – 2008. – **9**. – P. 1–12.
8. Бабич І. В., Рябов С. В., Синельников С. І. та ін. Синтез та сорбційні характеристики молекулярно-імпринтованих полімерів на основі модифікованих циклодекстринів // Укр. хім. журн. – 2012. – **78**, № 9./10. – С. 64–68.
9. Поверхностные явления и поверхностно-активные вещества / Под ред. А. А. Абрамзона, Е. Д. Щукина. – Ленинград: Химия, 1984. – 392 с.
10. Файнерман А. Е., Липатов Ю. С., Кулик В. М. и др. Простой метод определения поверхностного натяжения и краевых углов смачивания жидкостей // Коллоид. журн. – 1970. – **32**. – С. 620–623.

Інститут хімії високомолекулярних сполук
НАН України, Київ

Надійшло до редакції 03.07.2013

О. А. Опанасенко, С. В. Рябов, С. И. Синельников,
член-корреспондент НАН Украины **Ю. Ю. Керча**

Влияние различных факторов на процесс фотодеградаци метилоранжа в присутствии диоксида титана и β -циклодекстрина и его производных

Проведено дослідження процесу фотодеградації метилоранжа в присутстві TiO₂ і β -циклодекстрина (β -ЦД) і його производних. Установлено, що значительно підвищують інтенсивність цього процесу акрилати і малеінати β -ЦД (почти в 1,5–2,0 рази). Досліджені фактори, впливаючі на хід процесу фотодеструкції красителя, а именно: значення рН середовища, концентрація і поверхностно-активні властивості β -ЦД і його производних. Отримані результати свідчать про те, що для ефективного фотодеструкції метилоранжа оптимальні значення рН середовища повинні знаходитися в інтервалі від 3 до 5. Установлено пряму залежність між окремими параметрами поверхностно-активних характеристик β -ЦД і його производних.

О. А. Opanasenko, S. V. Riabov, S. I. Sinelnikov,
Corresponding Member of the NAS of Ukraine **Yu. Yu. Kercha**

The influence of various factors on the photodegradation of methyl orange in the presence of titanium dioxide and β -cyclodextrin derivatives

The photodegradation process of methyl orange is studied in the presence of TiO₂ and β -cyclodextrin, and its derivatives. It is found that β -CD's maleates and acrylates significantly increase the intensity of this process (about 1.5–2 times). The factors such as pH of the medium, the concentration and surface-active properties of β -CD derivatives, which influence the process of passing dye photodegradation were investigated. The results obtained indicate that the optimum pH of the medium for effective methyl orange destruction ranges from 3 to 5. A direct relationship between the individual parameters of surface-active characteristics of β -CD derivatives is established.